

Ujfalvy Krisztina.

(Második és befejező közlemény.)

Ujfalvi Krisztinát jegyese hűtelen elhagyta. Nemcsak szerelmében csalódott, de büszkeségében, önérzetében is sértve érezte magát. Lelke fájdalommal, keserúséggel telik meg. Különbén is szenvedélyes, daczos természet. Abban az egy férfiban látja az egész nemet. Gyűlöletét átviszi az egészre. Levelezésök is úgy kezdődött, hogy Molnár Borbála, munkái III. kötetében magyarázza, hogy azért levelez csak férfiakkal, mert nőtől efféle verset hasztalan várna. Ujfalvy Krisztina nem állhatja meg, hogy ismeretlenül bár, fel ne keresse levelével, melyben szemére hányja meggondolatlan nyilatkozatát. Ha férfi mondaná, tán még elesúsznék, de nő szájából valódi veszedelem ilyesminek a hirdetése. (Szőkefalva, 1796 július 6-án.) Örül Molnár Borbála hírnevének; örül, hogy nő és dicsőséghöz jut, a honnan eddig is csak a férfi kevélysége zárta el.

Ki csak azért rejté a napfényt előlünk,
Hogy rabszolgákat tehessen belőlünk.

Beesülik a nőt, a mig remélnék, de aztán rágalmazók, gazok.

Míg szeretnek, rabok, csaknem földet falnak,
Ha hülnek s vénülnek, már ilyeket hallnak
Füleink: illik csak asszonykézbe orsó,
Guzsaly és motolla s aquavitás korsó.

(Szőkefalva, 1796. szept. 9.) Önérdekből rabszolgává, butává igyekeznek tenni az asszonyt. (Mező-Csávás, 1796. okt. 28.)

Mikor jegyese elhagyta, daczból, bosszúból oda igéri kezét, a hagyomány szerint Erdély legrútabb emberének. 1780. május 22-én jegyezte el havadi Máthé János s augusztus 7-én megvolt esküvőjük is. Kővári téved, mikor azt írja, hogy Molnár Borbála a nászra

megjelenvén, Krisztina őt karon fogta s a társaságba avval vezette be, hogy keresse ki férjét, a társaság legrútabbikát.¹ Prém József is észreveszi, hogy Ujfalvy Krisztina ekkor még nem ismerte Molnár Borbálát.² Hiszen levelezésükből látjuk, hogy még 1796 okt. 28-ig sem találkoztak személyesen.

Férjének apja, Máthé Izsák híres prókátor s Marosszék dirigens alkirálybírója volt. Sírkövére a vásárhelyi cziinteremben hosszú dicsőítő verset véstek, mely így kezdődik :

Itt van eltemetve Máthé Izsák pora,
Ki volt az országnak első prókátora.

E gazdag szerző ember, kétségtelenül eszes, okos is volt. Dicsérik jogi tudását és becsületes jellemét. Mutatja érdekes végrendelete, melyben utódainak becses tanácsokat ad.

Máthé Izsáknak és Botos Évának volt egy leánya is, Kata. Ezt Ujfalvy Samu, a Krisztina testvére vette nőül. Ujfalvy Samu patvaristája volt Máthé Izsáknak. Csinos, ügyes fiú, de mulatozó, kalandos multjáért rosz hírben állott. Ezért megtagadták tőle a leány kezét. A fiú haza ment, korhelykedésnek adta magát s már csaknem elzüllött. De magához tért. Kaczkói birtokára ment, messzire, a hol nem ismerik. Ott gazdálkodott, híres szolgabíró lett s kedvesét, Máthé Izsák halála után valósággal elrabolta. Példás, boldog családi életet éltek s Krisztina is mindvégig igen szerette sógornéját.

A szülők talán azt is gondolták : elég egy sütetből egy lepény ! Mert Krisztináék házassága szerencsétlen volt. Valószínűleg azt gondolta, mikor a Máthé Jánossal való házasságra határozta el magát, hogy a rút ember megbecsüli s nem korlátozza ; hagyja, hogy a maga szeszélyei, önálló, eredeti felfogása szerint éljen. De úgy látszik, a férjnek szintén megvoltak a maga saját nézetei, melyekhez ragaszkodott. Úr akart lenni a háznál, s energikusan, sőt nyers követelözéssel igyekezett érvényességet szerezni akarátának, megtartani, biztosítani fölényét. Az összeütközések elkerülhetetlenek s mind sűrűbbek lettek.

Előbb még csak megvoltak valahogy. 1784 julius 16-án szü-

¹ Figyelő, XII. 1882.

² Magyar hölgyek életrajza.

letett Klára nevű leányok, 1785. márczius 2-án Izsák nevű fiok, ki azonban, úgy látszik, kis korában elhalt.

De lassanként mind türehtetlenebb lett a helyzet. Krisztina igyekezett férjétől mentül húzamosabb ideig távol lenni. A telet rendszeren Kolozsvárt tölti, csak tavasszal megy vissza, majd hosszabb ideig is, aztán végkép elmarad. Ekkor keletkezett róla a sok mende-monda: hogy amazon ruhában jár, lovagol, férfiakkal levelez, stb. Mosták, szapúlták. Hogy mi igaz ezekből, bajos eldönteni. Én a magam részéről nem tartom lehetőnek, hogy botrányos életet élt volna. Leányát nagyon szerette s gondosan nevelte. Molnár Borbálához írt egyik levelében (Mezőcsávás, 1797. aug. 23.) meleg szeretettel nyilatkozik öreg édes anyjáról s annak helyes nevelő eljárásáról, valamint arról, hogy maga is elvek, a saját elvei szerint neveli leányát. Most már Borbála is azt hallja, hogy Ujfalvy Krisztinának jól nevelt leánya van. (Egeres, 1798. febr. 18.) Bizonyára nem járt rossz példával leánya előtt. E mellett tudom, hogy előkelőbb, kényes érzésű nők nem egyszer keresték barátságát s hasznosnak és kívánatosnak ítélték, hogy serdülő leányuk Ujfalvy Krisztina házánál megforduljon s gondjaira bízzák.

Én úgy látom az egész mende-mondának az a forrása, hogy az a temperamentumos, szenvedélyes, okos, gondolkozó, tanult asszony nem törődött a nyárspolgárok szűkkörű felfogásával. A mit helyesnek, jónak talált: követte, bármily megdöbbenést is keltett pusztán szokatlansága miatt környezetében. Lehetett a dolog magában véve igen ártatlan és természetes. Hiszen tudjuk, hogy pár évtized előtt, ha egy nő bizalmas körben cigarettára gyújtott, elképedve susogták: pipázik! Mintha azt mondták volna: embert ölt! S ma nem igen ütköznek meg, ha fürdő nyílt sétaútján köpezős szivarból bodorfüstöt ereget. Ujfalvy Krisztinának ezeket a felöltő szokásait, mondjuk: külöködéseit, aztán tódítva, elferdítve adták tovább, a míg végre rá sem lehet ismerni az igazságra.

Néha talán erőltetett vígsággal igyekezett lerázni lelkéről a fájdalmakat. Egyik levelében keserűséggel mondja (Szókefalva, 1799. június 20.), hogy a múlt nyáron fürdön volt, de még rosszabbul lett. Egész ősszel, télen betegeskedett, sokszor volt fekvő beteg. Nehezen hurezolja az élet keresztjét, de ismerősei vígnak tartják. Ilyen feledni vágyó, vidámságot hitegető pillanat terméke népdallá vált költeménye, mely így kezdődik:

Ez az élet úgy se sok,
Használják az okosok!

S ez is nyilván Palóczy Horváth Ádám *Vidulásának* hatása alatt készült. Beszélnek, hogy a korondi fürdőn egy fán verset lát, melyet Teleky Mihály és Domokos írt. Plajbászt vesz elő s a vers alá írja:

Mihály és Domokos, mindketten Teleky
Többet írtak volna, de több nem tele ki.¹

Ily hangulatban készülhetett az a verse, melyben Kővári szerint leírja, mint jelent meg nála az ördög, felkéri, hogy szaporítsa a poklot.²

Az bizonyos, hogy nemcsak jó anya volt, hanem jó gyermek is. Anyjához, a ki 1808-ban halt meg május 28-án 84 éves korában három napi szenvedés után Kaczkón s saját kívánatára ott temették el a ezinteremben, mindvégig szeretettel ragaszkodott. Ha beteg volt, gyöngéden ápolta, remegő aggódással virrasztott ágya mellett. Hő vágya volt új barátnéját, Molnár Borbálát felkeresni Egeresen, személyesen megismerni. De ebben a szándékában első ízben anyja betegsége gátolta meg. Hozzá kellett sietni a Nagy-Szamos mellé, hol négy hétig időzött. (Levele Mező-Csávásról, 1796. okt. 28.) A kiadott szomorújelentőben mondja: „Az özvegység nála második gyermekség nélkül való. Ép elme, nyugodt lelkiismeret mosolygott le tisztes képéről.“

E mellett jó gazda, gazdasszony, ki házi dolgait legjobb barátnéjáért sem hanyagolja el. Mindenkin segít. Falujában ő igazítja a jobbágyok minden ügyes-bajos dolgát, peres ügyét. Innen keletkezett a monda, hogy a falu jegyzőjének választotta. Hogy az nem igaz, leánya sokszor s egész határozottan állította.

Mikor meghallotta, hogy férje beteges, vízkórságban van, visszatért hozzá s állandóan mellette maradt. Különben nem volt köztük soha határozott, végleges szakítás. Csak nem illettek össze. Jobb volt nekik egymástól távol. Fennmaradt egy levél, melyben férje pénzt küld s mentegetőzik, hogy több nem telik, rossz volt a

¹ Kővári László Ujfalvy Krisztina és kiadatlan versei. Figyelő XII. 1882.

² Greguss Ágost és Hunfalvy János. Családkönyve, I. 1855.

termés. Máthé János 1815 febr. 21-én történt halálakor, Krisztina maga fogalmazta az érdekes szomorújelentést, mely Ujfalvy Sándor kezeírásában megmaradt. E szomorújelentőben mondja, hogy bennök a sors két merőben különböző természetű jellemet egyesített. „Azonban az erőszak művét a kötelesség mikor tehetted kedvessé? Létem legyőzhetlen unalmai s a magam iránti tartozás bús hareza kinzák lelkemet folytonosan. De hogy férjemnek azon egy kívánatát, hogy nevét ne vetkezzem le, teljesíthessem, legyőzve az önszeretetet nem kis erőszakát, határozatom termésre ért s utóbb is állandóvá tettem azon páros életet, avagy csak pusztá hangba. De a mit mégis csak úgy tartogathattam fel, ha e hosszú idő alatt házunkon kívül leheték. Szomorú győzelem! mert jó hírem s nevem vesztébe került. Mi fájhat inkább, mint mikor kárunkért senkire sem haraghatunk? és egy minduntalan járó-kelő s házát kerülő asszonyról ki vélekedhet másként? a közönségtől elkárhozhatni nem elég-e már csak a gyanu is?“ Majd férje betegségéről szólva, így folytatja: „S remény nélkül szenvedvén, nyomorának lelkemhez jutott látása elég erős lón az oly hosszas egyformaság felbontására. És forró hála érte! én ő hozzá azonnal szívből jó leheték. A körulte dajkálás kedves kötelességemmé válva, jutalmaznom engedé később, hogy több idei szenvedéséből közbámulatra ocsudni kezdve, örvendeztetni engedett képzelődésem, hogy életünk bús reggele s kedvetlen délutánja után annak östvéjét egyik a másikon segítgetés közt, a régebb csupa mesének vélt egyességben együtt rekeszthetjük bé.“ S így végzi: „Itt hagyá a rá nagyon kevés örömet hagyott világot, a hol 63 esztendőkre terjedt tudományos s közhasznú életét egy más társ mellett kitűnőbb, de mindenesetre hasznosabbá teheti vala.“

Maga Krisztina is betegeskedett s 1818 január 30-án Mező-Usávfáson meghalt „rothasztó hidegben“, a mint a halotti anyakönyv mondja. Eltemették február 2-án. Sírját, mely a templom nyugati ajtaja előtt volt, igen szép helyen, dédunokája, Kispál Mihály felásatta s esontjait a Máthé János sírjába rakatta, hogy a kik az életben egymást kerülték, béküljenek ki a halálban. Ide temették 1835. július 18-án Kispál Mihályt is.¹

Hogy mennyire szerette Ujfalvy Krisztinát környezete, bizo-

¹ Nemes Károly mezőcsávi ev. ref. pap közlése.

nyítja az eset, melyet Fehérpataky László így ír le: „Mikor koporsóját már leszegezték, hű szolgája nagy fájdalmában megőrült s vad őrjöngésében a koporsóra ugrott fel, keresztül veté azon lábait, úgy hogy alig tudták onnan levenni s biztos helyre elzárni“. És ez nem monda, leánya és a szemtanú gyakran így beszélte el.

Ujfalvy Krisztinát a szenvedés, a meghasonlás tette költővé. Nem turbékol, hanem szenvedélyesen harsan föl szava. Ő nem némán, megadással tűrő, szenvedő vértanú, hanem fellázadó, kitörő harszó természet. Nemesak nő, hanem ember. Nem túri, hogy szíjjat hasítsanak a hátából, hanem védekezik, visszavág. Abban az időben a nagy többség úgy gondolkozott, mint a Molière Chrysale-ja, hogy elég, ha a nő annyit tud, hogy meg tudja különböztetni a szitát a rostától. Akkor még a képtelen lélektani alapon megrajzolt Griseldiszeket bámulták, a kiknek más életfeladatuk nincs, mint a férjeik iránt való feltétlenül vak engedelmesség. Neki esze, tudása, energiája van, a melyeket harszóba viszen. A farizésusok sunyi, alamuszi szemforgatással sziszegnek, hogy nem nő. Nem bábu! Ő Ujfalvy Krisztina. Egy önálló, határozott, az átlagtól elütő egyéniség.

Kár, hogy munkái nincsenek összegyűjtve. Sőt elvesztek, vagy a mint hinni szeretjük: lappanganak. Ujfalvy Sándor Döbrenteinék adta át a kéziratokat. A Honművész (1833 I. 37. sz.) írja: „Kötött és folyó stylusban több munkákat írt, melyek kéziratban t. Döbrentey Gábor tart. biztos ír s a magy. tudós társaság titoknokának birtokában vannak, ki azokat kiadni szándékozik.“ Az ő szívességéből közli a *Tavaszkor* és *Szüreti posták* című költeményeket. Hogy hová lettek e kéziratok, nem tudhatni.

Kövári László (Figyelő, XII. 1882.) *Ujfalvy Krisztina és kiadatlan művei* című cikkében a következő költeményeket közli, mint mondja Ujfalvy Sándor szívességéből: *Néma barát*, (Felolvadt lelkem kedvese . . .) *A tavaszhoz* (1803), *A barát*, *Ez az élet úgy se sok*, *Anyai fájdalom*, (1812), *Szenvedd szívem, szenvedd unalmidat! A magánossághoz*, *Az estvéchez*, *Nyújas hold . . . Emlékezet*, *A hold*, *Mi a szív? Komor ülök, vasszín napok . . . Hogy az éltető álomnak . . . Nyugodalma a szívemnek . . .* A többi merre van? Birtokomba jutott egy 24 oldalas írott füzet. Keul Sarolta kisasszonytól kaptam, ő Albisi Kata biharpüspöki tanítónőtől. Albisi kisasszony 1896 február 15-én hozzám intézett levelében azt írja, hogy évekk

ezelőtt egy eseléde volt, ki előbb valamely az Ujfalyakkal rokon családnál szolgált. Tisztogatás alkalmával eltette „azokat a leveleket“, hogy hátha jók lesznek „nótáknak“. A kisasszony véletlenül megláttaládájában s elkérte tőle.

A kézirat Ujfaly Krisztina sajtó alá rendezett műveinek tisztázata, gondosan leírva. Címe: *Elegyes tárgyú ábrázolatok*. Elöl van egy *Ajánló levél*, mely így kezdődik: Nagy Asszony! De hogy ki az a nagy asszony, nem tűnik ki. Magáról azt mondja, hogy sok színűnek hírelt, úgynevezett szerencsétlen asszony. Ez az úri nő biztatja, hogy adja ki műveit. Ezután következnek: *Gondolatok*. 11 darab, prózában írt, szellemes, epigrammatikus ötlet. *Hazudni nem szabad*. Kis elmélkedés arról, hogy mindenki hangoztatja: hazudni nem szabad! Ám azért mégis az embert kis gyermekkorától fogva hazugsághoz szoktatják. *Mindegy*. Mélabús dal: mindenütt csalárd szemfényvesztés.

Egy vad vidék magánosan,
Ha sorsom rá kaphatna,
Bár faggassa bánatosan,
Több életet adhatna.

Igen — ha kimaradhatna
Emlékezet és a szív.
De velök ott sem nyughatna,
A ki fájdalomhoz hív.

Szüreti pósták. Szerelni dal, epedés távollevő kedvese után.¹
Bajos állapot. Nyugodalmat, esendességet keresünk; fel nem lehetjük; de míg üzzük, több bajba esünk.

A sok hamis tekintet
S előítélet
Komor törvénye miatt
Hideg az élet

Az ég s természet
Örömket oszt,
De a mesterség
Mindentől megfoszt.

Az erre következő két 8—8 soros versszak veres plajbászszal

¹ A Honnművészen is meg van.

át van húzva. Nem tudom ő húzta-e ki. De csakugyan felesleges, e nélkül jobban, kerekebben végződik a dal. *Holdvilág*: Az ég esendének megnyugtató varázsa. Ez is veres plajbászszal van áthúzva. *Tavaszi és nyári is*: Jókedvűség, nyílt szívűség, ez a kedves; *És az eső, havaz is*: amannak pendantja; a tettetett jókedv, alakoskodás gyötrelme; be fáj, hogy ezek közé tartozik ő is; a mily édes az első oly gyöttrő a második! *Élj sokáig!* Bucsú kedvesétől; nem egymásnak szánta őket a sors; véletlen fűzte össze szíveiket, de e köteléket

Az irigység addig rágta
Mig érczfoga ketté vágta.

Inkább valami keserű megbántódás szól belőle. *Bajos tagadni*: Ninesen boldogság, de azért minden ember azt vadássza, míg a sír majd nyugodalmot ad. A *tavaszhoz*: Az ébredő tavasznak minden örül, csak az ő szíve nem.

Mivel gyönyörűségid közt
Jobban látom azt a nagy közt,
Mely mint a víztől a szárazt,
Engem másoktól elválaszt!

Mereng a szabadban s töpreng, ha vajon jövőre újra köszönheti-e a kikeletet.

Ha úgy lenne, hogy sírhalmam
Fedezze néma nyugalmam,
Hantjain nőtt füvek között,
A melyeket megöntözött
Barátim könnye, válaszd ki
S a több fűszált mind szárazsd ki.¹

Itt megszakad a kézirat. De reményünk nem szakad meg, hogy a hiányzó ívek is előkerülnek s teljes képét nyerhetjük az érdekes asszony költői munkásságának.

¹ Kővári is közli